

mgr JOANNA BULIŃSKA
Centralny Instytut Ochrony Pracy
– Państwowy Instytut Badawczy

Zbiory historyczne w Bibliotece Centralnego Instytutu Ochrony Pracy – Państwowego Instytutu Badawczego

W artykule zaprezentowano część księgozbioru Biblioteki CIOP-PIB z zakresu bezpieczeństwa i ochrony człowieka w środowisku pracy, z lat 1900 – 1950. Przy wyborze pozycji kierowano się aktualnością dla współczesnego czytelnika wybranych publikacji.

Archives of the Central Institute for Labour Protection – National Research Institute

This article presents that part of CIOP-PIB's library collection which was published between 1900 and 1950. The following criteria for selecting particular publications were used: relevance for the contemporary reader, coverage of problems connected with safety and the protection of human in the working environment, and the publications' form and look.

Biblioteka CIOP-PIB rozpoczęła działalność w rok po powołaniu Instytutu, tzn. w roku 1951. Obecnie księgozbiór liczy 40 tysięcy wydawnictw zwartych polskich i zagranicznych prawie ze wszystkich dziedzin nauki, zarówno humanistycznych jak i technicznych, a także 245 tytułów czasopism polskich i 85 tytułów czasopism zagranicznych reprezentujących, przede wszystkim bezpieczeństwo i ochronę człowieka w środowisku pracy, ergonomię, psychologię, socjologię, fizjologię, higienę i medycynę pracy, prawo pracy oraz technikę bezpieczeństwa.

Zaczątek księgozbioru stanowiły książki, czasopisma polskie i zagraniczne, biuletyny, katalogi i instrukcje przekazane przez bibliotekę Wzorcowni Bezpieczeństwa i Higieny Pracy, która od roku 1947 kontynuowała działalność Wzorcowni Urządzeń Ochronnych oraz Poradni Bezpieczeństwa Pracy i Przemysłu przy Muzeum Techniki [1], mieszczącej się w późniejszej siedzibie CIOP w Warszawie przy ul. Tamka 1.

Współpraca kierownictwa Wzorcowni z instytucjami ds. bezpieczeństwa pracy w Anglii, Austrii, Belgii, Francji, Holandii, Niemczech, Szwajcarii, Jugosławii i w Stanach Zjednoczonych zaowocowała pozyskaniem książek, które obecnie stanowią cenny historyczny zbiór publikacji z zakresu szeroko rozumianego bezpieczeństwa pracy.

Uwagę Czytelników zwracamy na historyczną wartość tego zbioru, na który składają się publikacje z końca XIX i pierwszej połowy XX wieku, od-

zwierciedlające ówczesny stan wiedzy oraz zaawansowanie prac badawczych i organizacyjnych z zakresu bezpieczeństwa pracy, fizjologii, psychologii pracy i higieny przemysłowej prowadzonych w krajach zachodnich i w Polsce. Tematyka tych książek już wówczas wskazywała na interdyscyplinarność dziedziny jaką jest bezpieczeństwo pracy.

Mimo upływu lat oraz postępu jaki dokonał się w nauce i technice, wszyscy, którzy dzisiaj prowadzą badania i zajmują się problematyką poszczególnych dyscyplin w obszarze bezpieczeństwa i ochrony zdrowia człowieka w środowisku pracy, na pewno znajdą w tych starszych wydaniach książkowych bogate i interesujące źródło wiedzy.

Zachęcając Czytelników do ich lektury, przedstawiamy tylko niektóre, kierując się przede wszystkim aktualnością poruszanej w nich problematyki.

Prezentację zaczynamy od I wydania, „Podręcznika do badań fizjologiczno-chemicznych”, który ukazał się w Krakowie w 1916 roku nakładem Polskiej Akademii Umiejętności. Autor – dr Leon Marchlewski, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego napisał go z myślą o swoich studentach, dla których miał on stanowić uzupełnienie wykładów i służyć pomocą podczas prowadzenia badań w laboratoriach. Omówiono w nim niektóre metody fizyczne i szczegółowe badanie chemiczne moczu. Biblioteka CIOP-PIB posiada II wydanie tego podręcznika, z roku 1924 [2]. Wydanie to nie różni się układem od pierwszego, jednak rozdział dotyczący metod fizycznych został poszerzony

*„Nie powinniśmy odejść z tej ziemi,
nie zostawiając śladów,
które polecać będą naszą pamięć
potomności”
Napoleon – 1807 r.*

o metodę wyznaczania współczynników ekstynkcji światła nadfioletowego, która jak przewidywano – znajdzie zastosowanie w oznaczaniu drobnych ilości ciał w płynach fizjologicznych i patologicznych.

Wyniki badań, które były prowadzone w Zakładzie Higieny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1932 – 1934 można znaleźć w „Zbiorze Prac i Streszczeń Poglądowych” [3]. Były to badania między innymi z zakresu:

- pomiaru pyłów w powietrzu atmosferycznym i w budynkach, przykładowo w szkolnych salach gimnastycznych
- zanieczyszczenia rzek – Białki i Wisły ściekami z miast
- zmęczenia umysłowego wywołanego „ćwiczeniami cielesnymi”
- własności bakteriobójczych niektórych estrów kwasu p-oxybenzoesowego
- przepuszczalności tkanin dla promieni ultrafioletowych.

W ostatnim rozdziale tego Zbioru – prof. dr Witold Gądzikiewicz, dyrektor tej placówki, podsumowuje 10 lat pracy Zreformowanego Zakładu Higieny UJ w Krakowie (1924 – 1934). Autor wymienia nazwiska pracowników i tematy prac naukowych, nad którymi pracowali. Zamieszcza wykazy cenniejszych przyrządów, które stały się własnością Zakładu w ciągu tych 10 lat, wykorzystywanych podczas prowadzonych badań, a wśród nich np. fotometr Krisa-Voege do badania oświetlenia, aparat Barkhausena do badania hałasu czy aparat Pleisnera do badania przewodnictwa elektrycznego wody.

Autor nie pominął problemów ogólnooorganizacyjnych, kadrowych i finan-

sowych z jakimi borykał się Zakład: „Chcąc, choć częściowo zaradzić temu brakowi (mowa o funduszach) wybieraliśmy tematy w ten sposób, aby zainteresować nimi różne instytucje czy też organizacje, które mogłyby nam przyjść z pomocą w nabyciu lub wypożyczeniu potrzebnych przyrządów.” [3]. I tak, Zakład prowadził badania np. na zlecenie Wydziału Apropowizacji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, dyrekcji kopalni śląskich, międzyministerialnej i międzywojewódzkiej komisji ds. zwalczania zanieczyszczeń rzek.

W działalności Zakładu Autor ważne miejsce i rolę przypisał bibliotece, która w roku 1934 posiadała 1316 książek, głównie z zakresu bakteriologii i higieny społecznej oraz wiele interesujących czasopism polskich i zagranicznych, co prawda nie zawsze kompletnych roczników, ale jak na ówczesne czasy zasługujących na uwagę.

Przegląd prac badawczych Zakładu Higieny UJ jest kontynuowany w kolejnym tomie, obejmującym badania prowadzone w latach 1935 – 1936 [4]. Były to prace dotyczące hałasu ulicznego, w kopalniach i w szkołach, a także wentylacji w szpitalach oraz chorób zakaźnych występujących w Krakowie.

Na szczególną uwagę zasługują dwie prace zamieszczone w tym tomie. W pierwszej – „Wypadki samochodowe w Krakowie w ciągu dziesięciolecia 1924 – 1934” zamieszczono dane statystyczne: liczbę wypadków z podziałem na lata, miesiące, dni tygodnia i godziny, z uwzględnieniem płci oraz wieku osób biorących w nich udział. Z prowadzonych statystyk wynikało, że liczba wypadków wzrastała w miesiącach letnich, w sobotę, niedzielę i poniedziałek oraz że brali w nich udział głównie ludzie młodzi, w wieku od 20 do 24 lat.

Jako przyczyny wypadków autor, A. Butrym wskazywał: wzrost liczby pojazdów, niedostosowanie ulic do wzmożonego ruchu, zły stan techniczny pojazdów oraz zły stan fizyczny i psychiczny kierowców. W pracy tej analizuje „*jakie postępowanie należy zastosować względem szoferów, by usunąć liczbę przejechań powstałych z ich winy*” oraz przedstawia schemat badań lekarskich kandydatów na „kierowców automobilowych”.

Do tej tematyki nawiązuje druga praca ze wspomnianego Zbioru, w której autor, dr med. Ervin Haberfeld omówił bada-

nia mające na celu określenie poziomu zmęczenia kierowców i jego wpływ na sprawność prowadzenia pojazdu. Przedstawił również własne badania prowadzone w tym zakresie, w których uczestniczyli kierowcy zawodowi i amatorzy. Ten temat badań z biegiem lat nie tylko nie stracił, ale także wiele zyskał na aktualności. Z pewnością interesujące będzie porównanie metod i wyników badań, które dzieli kilkadziesiąt lat i olbrzymi skok cywilizacyjny.

Warto także powrócić do opracowań sprzed lat zajmujących się doбором kandydatów do wykonywania konkretnego zawodu.

Obecnie, kiedy efektywność działalności przedsiębiorstw i firm w znacznej mierze uzależniona jest od umiejętnego zarządzania zasobami ludzkimi i zarządzania wiedzą, jakże proroczo brzmi zdanie zaczerpnięte z przedmowy do książki „Zagadnienia selekcji zawodowych. Analiza i krytyka” Gustawa Ichheisera wydanej w 1947 r. przez Instytut Spraw Społecznych [5]:

„Sprawa wprowadzenia planowości i ładu w gospodarkę materiałem ludzkim w Polsce, a tym samym usunięcia zbędnego marnotrawstwa, staje się hasłem dnia. Jest to wynikiem uświadomienia, że największym bogactwem, którym rozporządzamy jest człowiek i energia w nim utajona”.

W książce tej znajdujemy omówienie zagadnień analizy i klasyfikacji zawodów, poradnictwa zawodowego i psychotechnicznej oceny „zdatości zawodowej jednostki”.

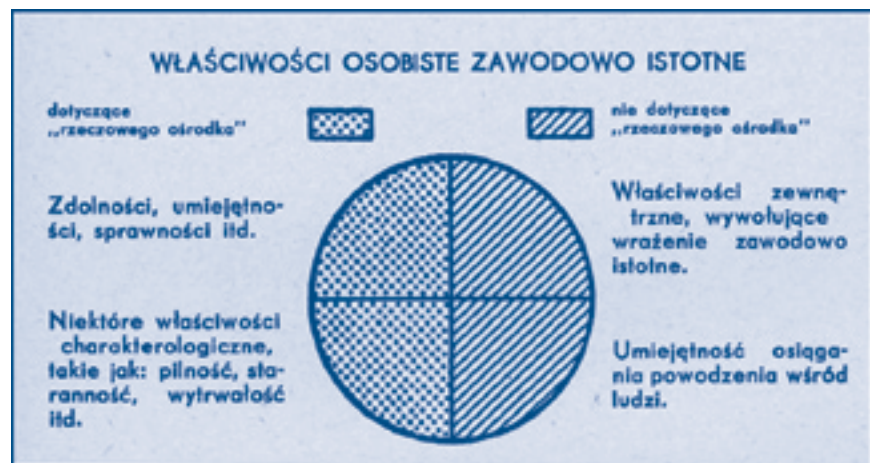
Na rysunku przedstawiono klasyfikację „właściwości osobistych”, istotnych

zawodowo, z podziałem na kwalifikacje zawodowe („rzeczowy ośrodek”) i cechy psychofizyczne.

Poradnictwo zawodowe jako zagadnienie psychologiczne, wychowawcze, ekonomiczne i medycyny społecznej to temat książki „Poradnictwo zawodowe” [6], wydanej w Krakowie w 1949 r. Znajdziemy w niej krótkie omówienie organizacji poradnictwa zawodowego w Polsce, w Związku Radzieckim, w Anglii, Francji, Austrii, Szwajcarii i Ameryce. Ostatni rozdział to praktyczne wskazówki dotyczące metod analizy zawodu, opracowywania kwestionariuszy i schematów obserwacji psychologicznych.

Przy okazji warto też zajrzeć do rozdziału VI „Dobór zawodowy” w książce „Najważniejsze zagadnienia bezpieczeństwa i higieny pracy oraz psychotechniki na kolejach” [7]. Poza metodami badania zdolności, na uwagę zasługuje pogląd autorów o konieczności istnienia instytucji, która w sposób naukowy zajmowałaby się określeniem „zdatości” zawodowych. Pogląd swój uzasadnili korzyściami gospodarczymi, płynącymi z działalności takiej instytucji.

Tej samej problematyce poświęcił swoją książeczkę „Co to jest psychologia” (1949) niezbyt obszerną, ale wielce interesującą dr Bronisław Biegeleisen-Żelazowski. Chcąc wypełnić lukę w dopływie do Polski fachowej literatury naukowej spowodowaną II wojną światową, autor dał krótki przegląd stanu psychologii pracy, z jej światowymi nurtami. Zwrócił również uwagę na badania prowadzone na Zachodzie w latach osiemdziesiątych XIX wieku w pierwszych laboratoriach psychologicznych,

Rys. G. Ichheiser Zagadnienia selekcji zawodowych. Analiza i krytyka [5]

kiedy powstała psychofizjologia. W tym czasie w Niemczech pojawił się nowy termin – *psychotechnika* zaś w wyniku prac prowadzonych w Anglii, Niemczech, Ameryce i we Francji (tu na uwagę zasługuje postać polskiego psychologa, dr Józefy Joteykówny) zostaje opracowana nowa metoda badań psychologicznych – test. Nawiązując do tej metody warto polecić publikacje wydane w Londynie: „*Intelligence and intelligence test*” (1948), „*Handbook of tests for use in schools*” (1948) oraz „*Mental test*” (1949).

Psychologia ze swoimi nowymi metodami zaczęła wkraczać do badań nad wypadkami w pracy [9, 10], które są nierozwalnie związane z rozwojem cywilizacyjnym. W miarę rozwoju techniki i dokonującego się uprzemysłowienia, problem wypadków przy pracy stale narastał, o czym świadczą liczby przedstawione w tabelach 1. i 2.

Jak przebiegała organizacja systemu zapobiegania wypadkom i systemu

ubezpieczeń na świecie, poczynając od XIX wieku, możemy prześledzić czytając książkę Andrzeja Mazurkiewicza „*Zagadnienia organizacji bezpieczeństwa pracy*” wydaną przez Instytut Spraw Społecznych w 1938 r. [12]. Publikacja ta stanowi kompendium wiedzy z historii ubezpieczeń wypadkowych, wiedzy o stowarzyszeniach ubezpieczeniowych, organizacjach ubezpieczeniowych, organizacjach bezpieczeństwa pracy w krajach Europy Zachodniej, w USA i Kanadzie. W drugiej części książki autor przedstawił rozwój organizacji bezpieczeństwa pracy w Polsce, od czasów zaborów do początku II wojny światowej.

Zagadnienia wypadku przy pracy i jego definicji, sprawy ubezpieczeń oraz wysokości składek są aktualne do dnia dzisiejszego i przewijają się w różnych publikacjach o charakterze ogólnym, np. „*Vademecum bezpieczeństwa pracy*” [9], „*Industrial safety*” [13], „*Zagadnienia*

organizacji bezpieczeństwa pracy” [12] i w cytowanych już publikacjach dotyczących różnych dziedzin przemysłu: „*Najważniejsze zagadnienia bezpieczeństwa i higieny pracy oraz psychotechniki na kolejach*” [7], „*Praca w odlewniach żeliwa pod względem bezpieczeństwa i higieny*” [11].

W zwalczaniu wypadków przy pracy problem profilaktyki był wysuwany na plan pierwszy i dlatego wiele uwagi poświęcano zabezpieczeniom technicznym i odzieży ochronnej w takich pracach, jak „*Odzież robocza i ochronna*” [14], „*Industrial hygiene. A Handbook of hygiene and toxicology for engineers and plant managers*” [15].

Zagadnieniem, które również nie straciło na aktualności jest praca kobiet w aspekcie psychologicznym, prawnym i organizacyjnym. Omawia je publikacja pt. „*Frauenarbeit*” z roku 1929, wydana w Berlinie przez wydawnictwo Verlag Julius Springer, które do dzisiaj jest obecne na polskim rynku.

Wiele osób, nawet nie związanych z dziedziną bezpieczeństwa pracy, zainteresuje jeden z rozdziałów wcześniej wspomnianego *Zbioru Prac* [3] pt. „*Pożywienie*”. Znajdziemy w nim m.in. informacje dotyczące zawartości kalorycznej i składu chemicznego poszczególnych produktów spożywczych oraz używek. Autor podaje także przykładowe zużycie kalorii podczas wykonywania różnego rodzaju prac (tabela 3.). Ciekawe będzie porównanie tych informacji ze współczesnymi poglądami na zasady prawidłowego żywienia.

Przykładów ciekawych i wartych polecenia książek, wydanych w omawianym 50-leciu (1900 – 1950), można by przytoczyć wiele. Układają się one w tematyczne cykle, których bardziej skrupulatne i szczegółowe prześledzenie może dostarczyć sporo cennych informacji.

Omawiane zbiory historyczne biblioteki CIOP-PIB obejmują także: wydawnictwa encyklopedyczne, słowniki, roczniki statystyczne, zbiory przepisów prawnych oraz czasopisma niemieckie z początku XIX w.

Zbiory historyczne, które są przechowywane w bibliotekach z wielką pieczołowitością, zasługują na uwagę nie tylko specjalistów z konkretnych dziedzin nauki, dla których są one źródłem wiedzy merytorycznej i historycznej, lecz również dla miłośników

Tabela 1
DANE Z ODLEWNI ŻELIWA NA GÓRNYM ŚLĄSKU W CZĘŚCI NIEMIECKIEJ I POLSKIEJ

R O K	Liczba wypadków (na 1000 robotników)	
	śmiertelnych lub z niezdolnością do pracy ponad 13 tyg.	z niezdolnością do pracy poniżej 13 tygodni
1898	12.3	105.4
1899	11.9	106.0
1900	7.9	79.0
1901	10.1	120.6

Źródło: S. Roszkowski *Praca w odlewniach żeliwa pod względem bezpieczeństwa i higieny* [11]

Tabela 2

CODZIEN	ZABITYCH PRZY PRACY 3 LUDZI	CIĘŻKO DRAŻEJONYCH 60 LUDZI	L Ź E J DRAŻEJONYCH 270 LUDZI
			
ROCZNIE	1.050 LUDZI	19 000 LUDZI	70.000 LUDZI

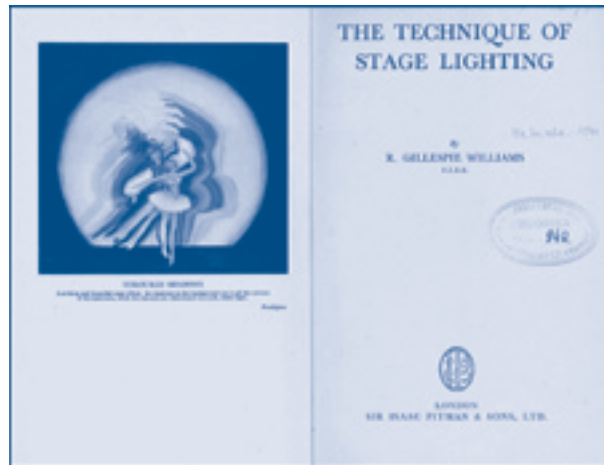
Źródło: BHP. *Przyjaciel przy pracy* – 1947 r.

Ze zbiorów Biblioteki CIOP-PIB

starych wydań, którzy zwracają uwagę na ich szatę graficzną, rodzaj papieru, pisma, podziękowania i dedykacje oraz na dawną technikę zdjęć.

Zachęcamy więc Czytelników do sięgania po stare wydania publikacji naukowych, zwłaszcza że większość z nich posiada bogatą bibliografię, wiele tabel i wykresów, a wydawnictwa polskie streszczenia w języku angielskim, francuskim lub niemieckim.

Ze zbiorów Biblioteki CIOP-PIB

PIŚMIENNICTWO

[1] *Wzorcownia Urzędów Ochronnych i Poradnia Bezpieczeństwa Pracy przy Muzeum Techniki i Przemysłu w Warszawie, ul. Tamka 1.* Warszawa 1938

[2] Marchlewski L. *Podręcznik do badań fizjologiczno-chemicznych.* Polska Akademia Umiejętności. Kraków 1924

[3] *Zbiór Prac i Streszczeń Poglądowych z Zakładu Higieny Uniwersytetu Jagiellońskiego 1932 – 1934.* Kraków 1934

[4] *Zbiór Prac i Streszczeń Poglądowych z Zakładu Higieny Uniwersytetu Jagiellońskiego 1935 – 1936.* Kraków 1936

[5] Ichheiser G. *Zagadnienia selekcji zawodowych. Analiza i krytyka.* Instytut Spraw Społecznych, Warszawa 1937

[6] Biegeleisen-Żelazowski B. *Poradnictwo zawodowe.* Wiedza – Zawód – Kultura. Tadeusz Zapiór i Ska, Kraków 1949

[7] Bojanowicz K., Niemiec K., Przewłocki D. *Najważniejsze zagadnienia bezpieczeństwa i higieny pracy oraz psychotechniki na kolejach.* Wydawnictwa Komunikacyjne, Warszawa 1949

[8] Biegeleisen-Żelazowski B. *Co to jest psychologia.* Wiedza – Zawód – Kultura. Tadeusz Zapiór i Ska, Kraków 1949

[9] *Vademecum Bezpieczeństwa Pracy.* Instytut Naukowy Organizacji i Kierownictwa. Warszawa 1947

[10] *Industrial accident prevention. A Scientific approach.* McGraw-Hill Book Company Inc. New York, London 1941

[11] Roszkowski S. *Praca w odlewniach żeliwa pod względem bezpieczeństwa i higieny.* Instytut Spraw Społecznych, Warszawa 1933

[12] Mazurkiewicz A. *Zagadnienia organizacji bezpieczeństwa pracy.* Instytut Spraw Społecznych, Warszawa 1938

[13] *Industrial safety.* Prentice-Hall. Inc. New York 1943

[14] Humel H. *Odzież robocza i ochronna.* Instytut Spraw Społecznych, Warszawa 1937

[15] *Industrial hygiene. A Handbook of hygiene and toxicology for engineers and plant managers.* F.S CROFTS and CO. New York 1938

Tabela 3

Według Beckera i Hämmäläinen podczas pracy ustrój o średniej wadze wytwarza w ciągu 1 godziny prócz zwykłej ilości ciepła, jeszcze dodatkowo następujące ilości kaloryj:

przy pracy umysłowej	7–8
„ „ piśmiennej	20
„ pisaniiu na maszynie	16–40
„ szyciu ręcznym w domu	25–30
„ „ zawodowym	31–88
„ rysowaniu (stojąc)	40–50
„ pracy introligatorskiej lżejszej	43–71
„ „ „ cięższej	90
„ szewskiej	80, 100, 115
„ malowaniu (różnego rodzaju)	160
„ pracy stolarskiej	137–177
„ tłuczeniu kamieni	300–330
„ pilowaniu drzewa	390–430
„ pracy domowej kobiecej (zamiatanie, czyszczenie)	87–174
„ praniu (niewprawnem)	130
„ „ (zawodowym)	230
„ chodzeniu	130–200
„ jeżdżeniu na rowerze	180–300

Źródło: *Zbiór Prac i Streszczeń Poglądowych z Zakładu Higieny Uniwersytetu Jagiellońskiego 1932 – 1934* [3]

Publikacja opracowana w ramach zadania badawczego VII-13.02 programu wieloletniego pn. „Dostosowywanie warunków pracy w Polsce do standardów UE” dofinansowywanego przez Komitet Badań Naukowych w latach 2002-2004. Główny koordynator: Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy